بسم الله الرّحمٰن الرّحيم

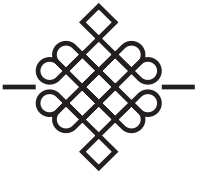

سرشناسه: ناصرخسرو، ۳۹۴ - ۴۸۱ق.
عنوان و نام پدیدآور: از سفرنامه ناصرخسرو/ به‌کوشش ذبیح‌الله صفا.
مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۲.
فروست: شاهکارهای ادبیات فارسی؛ ۴.
شابک: ۷-۰۴۸۰-۰۰-۹۶۴-۹۷۸
یادداشت: چاپ بیستم: ۱۴۰۳.
موضوع: ایران -- سیر و سیاحت.
موضوع: مصر -- سیر و سیاحت -- قرن ۵ق.
شناسه افزوده: صفا، ذبیح‌الله، ۱۲۹۰ - ۱۳۷۸.، مصحح.
شناسه افزوده: شاهکارهای ادبیات فارسی؛ ۴.
رده‌بندی کنگره: ش.۴ ۲ش/PIR۰۰۱
رده‌بندی دیویی:۹۵۵/۰۴۲
شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۳۸-۶۲م

از سفرنامه ناصرخسرو

به کوشش ذبیح‌الله صفا

نوبت چاپ
۲۰

شاهکارهای ادبیات فارسی

از سفرنامهٔ ناصرخسرو

به کوشش ذبیح‌الله صفا

چاپ پانزدهم | ۱۳۷۲ |
چاپ بیستم | ۱۴۰۳ | ۵۰۰ نسخه

طراحی جلد: حمید قدسی

چاپ و صحافی: واژه‌پرداز اندیشه
دفتر مرکزی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی،
تقاطع خیابان سعدی، پلاک ۲
شمارهٔ تماس: ۲-۰۲۱۳۳۹۰۰۷۵۱ و ۶۱۲۸
کدپستی: ۱۱۴۳۸۱۷۸۱۸

amirkabirpub.ir
@amirkabirpubco

مؤسسهٔ انتشارات امیرکبیر
© همه حقوق محفوظ است.

مقدمهٔ ناشر

از عمر ادبیات پهناور و گران‌بار فارسی، بیش از هزار سال می‌گذرد. در این مدت، کشور ایران فراز و فرودها و کام و ناکامی‌های بسیار دیده و دوران‌های تلخ و شیرین زیادی را پشت سر گذاشته است.

فرزندان این سرزمین در این گسترهٔ زمانی و مکانی پهناور، در زمینه‌های گوناگون دانش‌های بشری، تلاش‌ها کرده و تجربه‌ها اندوخته و از جهان پررمز و راز علم و دانش، رهاوردهای بسیار باارزش و ماندگار، به جامعهٔ انسانیت پیشکش کرده‌اند و از همین رهگذر بوده است که قرن‌ها، یافته‌ها و تجربه‌ها و علوم و دانش مسلمین، به‌ویژه مسلمانان ایران، چشمان کنجکاو جهانیان را خیره کرده و به خود مشغول داشته است.

ادبیات پربار فارسی، جلوه‌گاه راستین انعکاس تلاش‌های هزارسالهٔ مردم مسلمان فارسی‌زبان در زمینه‌های گوناگون هنر و معارف از حماسه و داستان‌های دلکش و جذاب و تاریخ و افسانه و سیر و تفسیر قرآن و علم و عرفان و فلسفه و اخلاق است، و ازاین‌رو، گویی از لحاظ گستردگی در مفاهیم و اشتمال بر انواع ادبی، به رود پرآب و پهناور و زلالی می‌ماند که عطش هر تشنه‌ای را – با هر ذوق و سلیقه‌ای که باشد – فرومی‌نشاند و این معنا را

باید در انگیزه‌های اصیل این فرهنگ - ادبیات اسلامی - جست‌وجو کرد.

اکثر آثار ادبی ما، متأسفانه یا تاکنون اصلاً به چاپ نرسیده و یا خوب و منقح چاپ نشده است و اگر بعضی هم طبع و نشر یافته باشد، در اختیار همهٔ دوستداران کتاب در سراسر کشور قرار ندارد، به چند دلیل: یا به‌جهت محدودیت امکانات توزیع، یا محدود بودن تیراژ و نسخ چاپ‌شده و یا به‌دلیل گرانی که خود معلول محدود بودن تیراژ کتاب است.

بدین‌لحاظ، احساس ضرورت ایجاد مجموعهٔ «شاهکارهای ادبیات فارسی» مقبولیت و معنی پیدا می‌کند و به‌مصداق

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به‌قدر تشنگی باید چشید

این نیاز به‌روشنی احساس می‌شود که اگر نسل حاضر به بسیاری از مواریث والا و انسانی فرهنگ نیاکان خود به‌آسانی نمی‌تواند دست بیابد، دست کم، نمونه‌ای - هر چند بسیار مختصر - از آن‌ها را، اگر علاقه‌مند باشد، در دسترس خود ببیند.

در مجموعهٔ «شاهکارها» از هر نویسنده و گویندهٔ فارسی‌زبان که مطالعهٔ اثرش مفید و سودمند به نظر آید، نمونه‌ای آورده می‌شود و از هر کتاب مهم، اعم از نظم و نثر که در این دورهٔ هزار ساله نوشته شده باشد بخشی یا فصلی مطرح می گردد.

در هر جزوه از این مجموعه، شرح حال صاحب اثر به‌اختصار- اما دقیق و سودمند- ارزش اثر از دیدگاه‌های مختلف، شیوهٔ نگارش کتاب و گونهٔ زبان و بیان صاحب اثر، و کیفیت انتخاب نمونه‌ها سخن به میان می‌آید و در ذیل هر صفحه، لغات دشوار یا دور از ذهن کتاب و همچنین اشارات

و کنایات و تعبیرات پیچیده و مبهم، معنی و تفسیر و تبیین می‌شود. با این وصف ناشر بر آن بود که چاپ جدید با تجدیدنظر و رفع ضعف‌ها و کاستی‌های احتمالی، به‌صورت منقح‌تر و کامل‌تری در دسترس علاقه‌مندان به ادب فارسی قرار گیرد؛ ولی از آنجا که این آثار از مدت‌ها پیش در بازار نایاب بوده و درخواست و نیاز خوانندگان هر روز مکرر و مضاعف می‌شد، ناشر ناگزیر به تجدید چاپ آن‌ها به‌صورت کنونی اقدام نمود. امیدوار است چاپ‌های بعدی با تجدیدنظر و اصلاحات لازم در اختیار ادب‌دوستان قرار گیرد.

امید است که مجموعهٔ «شاهکارهای ادبیات فارسی» برای همه اقشار باسواد و کتاب‌دوست جامعه و همهٔ علاقه‌مندان به آشنایی با فرهنگ گران‌بار و آثار ارج‌دار ادبی این مرزوبوم سودمند افتد؛ ان‌شاءالله.

ناشر

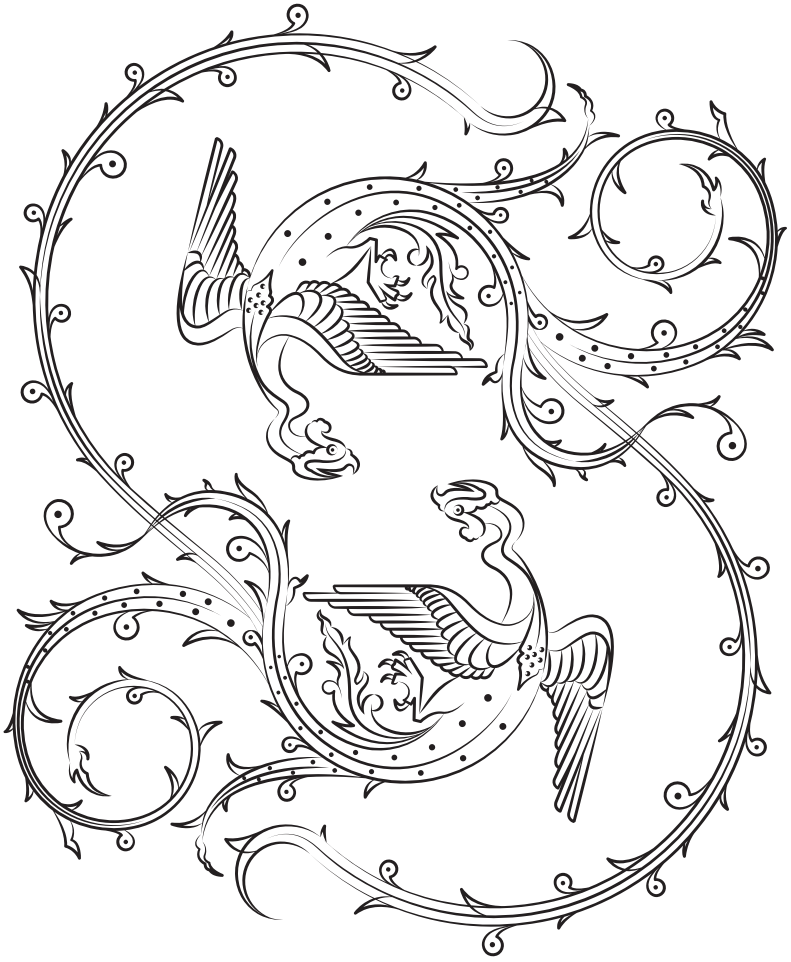

ناصرخسرو

ناصرخسرو پسر حارث قبادیانی شاعر و حکیم بزرگ در سال سیصد و نود و چهار هجری در قبادیان از توابع مرو شاهجان به دنیا آمد.

در جوانی علوم معمول زمان را آموخت و به خدمت دیوانی مشغول شد.

اما شوق تحصیل دانش و کسب کمال نگذاشت که همهٔ عمر در این خدمت بماند و به مقامات دیوانی و اداری دل خوش کند. چهل و سه ساله بود که از خدمت دبیری کناره گرفت و چنان‌که خود در آغاز سفرنامه می‌گوید خوابی دید که موجب تغییر حال او گردید. عازم سفر قبله شد و در بیست و سوم شعبان چهارصد و سی و هفت از مرو که محل خدمت او بود بیرون آمد و از راه نیشابور و سمنان و ری و قزوین به آذربایجان رفت و از مرند و خوی گذشته، به شهرهای ارمنستان (وان، اخلاط و بطلیس) رسید و از آنجا به شام و بیت المقدس رفت و دو ماه و چند روز در آنجا به سر برد و در نیمهٔ ذی القعده برای ادای مراسم حج به مکه شتافت. سپس عزم سیاحت مصر کرد و در هفتم صفر چهارصد و سی و نه به قاهره رسید. قریب سه سال در مصر بود که در ضمن آن دو بار دیگر به حج رفت و بازگشت.در ذی الحجهٔ سال ۴۴۱ از مصر بیرون آمد و چهارمین بار به مکه

رسید و شش‌ماه در حرم مجاور بود و پس از ادای حج چهارم در شعبان سال ۴۴۳ از راه طائف و تهامه و یمن به بصره رسید و دو ماه در آنجا اقامت کرد. سپس از آنجا به ارجان (فارس) رفت و از راه اصفهان و نایین و قاین و تون و سرخس به بلخ بازگشت (جمادی الآخر سال ۴۴۴).

در این سفر که قریب هفت سال به طول انجامید با مصائب بسیار روبه‌رو شد و دیدنی‌های فراوان دید. اما مهم‌ترین تأثیر آن در زندگی و آثار ناصرخسرو این بود که در مصر به خلیفهٔ فاطمی المستنصر بالله ارادت یافت و به مذهب اسمعیلی گروید و دعوت به این مذهب را برعهده گرفت.

در مراجعت به بلخ چون آشکارا به تبلیغ مذهب اسمعیلی می‌پرداخت و با علما و فقها در این باب مباحثه می‌کرد، متعصبان به مخالفت وی برخاستند و امرای سلجوقی در پی آزارش برآمدند و کار بر او دشوار شد. ناچار چندی گریزان و پنهان بود و از شهری به شهری می‌رفت و رنج بسیار کشید.

سرانجام به قلعهٔ یمگان در حوالی بدخشان پناه برد و در آنجا عزلت گزید و همانجا در سال ۴۸۱ درگذشت.

در همهٔ این مدت زندگانی او وقف سرودن شعر و تألیف و تصنیف بوده است. دیوان شعرش شامل قصاید غرّاست که در اکثر آن‌ها پس از مقدمه‌ای در وصف طبیعت به بیان عقاید دینی و فلسفی می‌پردازد و با استدلال منطق بسیار متین در اثبات اصول اخلاق و فلسفی می‌کوشد.

از آثار دیگر او کتاب‌های **زاد المسافرین** و **وجه دین** و **خوان اخوان** و **مثنوی‌های روشنایی‌نامه** و **سعادت‌نامه** مهم و مشهور است، و کتاب **سفرنامه** که شامل شرح مسافرت و مشاهدات اوست. شیوهٔ نثر ناصرخسرو متقن و متین و شامل اصطلاحات علمی و فلسفی فارسی است و از این جهت اهمیت بسیار دارد.

سفرنامه

سفرنامهٔ ناصرخسرو که سه بار در ایران و یک‌بار در اروپا (برلن) به چاپ رسیده از آثار نفیس نثر فارسی در قرن پنجم است. این کتاب که ظاهراً پس از بازگشت ناصر از سفر تنظیم شده گذشته از شیرینی و فصاحت بیان شامل نکته‌های دقیق از وضع شهرها و بناها و آثار مهم هر یک و مطالب جالبی دربارهٔ محصول هر ناحیه و وضع زندگی و گاهی اخلاق و آداب اجتماعی ممالک مختلف است که شاعر و نویسندهٔ توانا در سر راه خود مشاهده کرده است. دقت نظر و کنجکاوی نویسنده در ذکر خصوصیات و مساحت شهرها و بناهای معظم اغلب موجب تحسین می‌شود.

محتمل است که نسخهٔ موجود سفرنامه خلاصه یا مختصری از اصل باشد و این نکته از روی قراین متعدد، مشهود می‌گردد. در عبارت‌ها هم کاتبان تصرفاتی کرده‌اند و اگر چه در بیشتر قسمت‌ها اصالت شیوهٔ بیان ظاهرست در مواردی به‌نظر می‌آید که عبارات تازه‌تر از زمان نویسنده و متفاوت با عبارت‌های اصلی باشد. بااین‌همه سفرنامهٔ موجود را از نمونه‌های شیوای نثر فارسی در قرن پنجم باید شمرد.

این جزوه، منتخبی از اصل سفرنامه است. جاهایی که در آخر عبارت چند نقطه گذاشته شده نشانهٔ آن است که دنبالهٔ مطلب برای رعایت اختصار حذف گردیده است.

سفرنامه

آهنگ سفر

چنین گوید ابومعین حمید الدین ناصر بن خسرو القبادیانی المروزی، تجاوز الله عنه[1] که من مردی دبیرپیشه بودم و از جملهٔ متصرفان در امور و اعمال[2] سلطانی؛ و به کارهای دیوانی مشغول بودم و مدتی در آن شغل مباشرت نموده، و در میان اقران[3] شهرتی یافته بودم.

در ربیع الآخر سنهٔ سبع و ثلاثین و اربعمائه[4] که امیر خراسان ابوسلیمان جعفری‌بیک داود بن میکاییل بن سلجوق بود، از مرو برفتم و به شغل دیوانی، و به پنج‌دیه مرو الرود فرود آمدم که در آن روز قران[5] رأس[6] و مشتری بود.

---

۱. خداوند از او درگذرد.
۲. جمع عمل: شغل‌ها
۳. جمع قرن به کسر قاف: همشأن، همکار.
۴. چهارصد و سی و هفت.
۵. مقارنه.
۶. رأس: دو محل از دایرهٔ منطقة البروج که منتهای دوری آفتاب از خط استواست. محل شمالی را رأس السرطان و جنوبی را رأس الجدی می‌گویند.